

Pirma dalis

**KAI DIEVAS
UŽSIMERKIA**

1.

– Dailiausios moterys – čekės, – parašiau ir mintyse nuskvatojau.

Dalykas tas, kad mane, seną partizaną, bene tris dešimtmečius kalbina parašyti knygą apie savo gyvenimą. Suvis netroškau to rašymo, kiek įmanydamas atsijuokaudavau ir atsižegnodavau, bet paskiau mane ėmė spausti iš kitos pusės, sako, rasim tau galvotą žurnalistą ar net rašytoją, kad anas žodis žodin viską užrašytų. Bus paprasčiau. Mažu kam ir bus paprasčiau, pagalvojau, bet niekam nebūsiu toks atviras kaip pats sau. Taigi, atsisakiau.

Bet sulaukęs tokio amžiaus, kai toliau gyvent – gryna sarmata, paprašiau Stasio (šitas žmogus iš kraštotyros muziejaus atkakliausiai mėgino išpešti mano prisiminimus) parūpinti man paprastų pieštukų dėžutę ir rudo popieriaus pakuotę. Nemėgstu balto kreidinio popieriaus: nuo jo zuikučiai akys na lenda.

Stasys atvežė užsakymą į vienkiemį, ir jau kitą dieną, apyaušriu, sėdau prie stalo ir šaipūniškai parašiau pirmą sakinį: „Dailiausios moterys – čekės.“ Šaipūniškai – nes visi tikisi pakilaus pasakojimo apie neįtikėtinus žygdarbius, pasiaukojimą, patriotiškumą (aš gi, nusidėjėlis, išvis nežinau,

kas tas patriotiškumas, kaip nežinau ir savo kraujo grupės), laukia mano rašliavų apie narsybę, didvyriškumą ir kitokio burnos aušinimo, o aš jiems šast! – ir apie moteris. Ne apie lietuvaites, o apie čekes. Mat, ranką ant širdies padėjus, moterys – išvien mano mintyse.

Tai jau taip, net ir tokio amžiaus, kai, regis, gėda gyvenimą tęsti, aš dieną naktį apie jas galvoju. Parašiau tą pirmą sakinį ir kvatoju sau be garso, kaip kitados kvatodavo mažumą trenktas dėdytė Mykolas, mamos brolis. Kai kas nors nesumodavo, ką anas mėgina pasakyti, dėdytė Mykolas rankom susiimdavo už pilvo ir kratydavosi nuo negirdimo juoko, katras jo viduriuos ritinėjas. Dabar, prisiminęs Mykolą, padėjau pieštuką į šalį ir išėjau laukan prie ežerėlio, kuris kaip milžiniškas katilas garavo rytmečio rūku.

Nežinantiems derėtų truputį apie mano vienkiemį papasakoti. Plačioj pievoj, vidury miško, stūkso mano nameliai, jau seniai vienas pats čia gyvenu. Yra keli nedideli priestatai – lauko virtuvėlė, tvartukas, malkinė, šuns būda (nors šuns nelaikau, bet turiu katę) ir neįprasta keistybė pašaliečio akiai – senas apsilaukęs studebakeris, žemėn įaugęs nuleistomis padangomis. Žmonės ne sykį mėgino iš manęs šią retenybę nupirkti, siūlė gražaus pinigų, bet aš nepasidaviau; amerikoniškas sunkvežimis ir toliau nereginičiais žibintais į ežerėlį, didžiausią mano vienkiemio grožybę, spokso. Čia lynus, retus auksinius karosus, ešerius ir net stambias dantingas lydekas, panašias į krokodilų jaunikius, meškerioju. Šit ir dabar – laikas meškerę užmesti, bet kipšas sukurstė seną nukleišėlį rašymo imtis, ir man tenka aukoti savo mieliausią užsiėmimą – rytinį meškeriojimą.

Bet vis dėlto nuėjau prie ežerėlio. Žiūri jis į mane padūmavusia akimi, ir tik retsykiais pasiūruoja meldai pakrantėj, kur jauni lyneliai maisto ieškosi. Aušros migloje skendintis eglynas tamsiomis bangomis ritasi sodybos link. Šitas miškas turi paprotį – prisiartina prie mano kiemo arba nutolsta per žmogaus riksmą. Suprantu, kad tas judėjimas nuo paros meto priklauso, nuo pagados, nuo saulės ar mėnulio apšvietimo, bet norėčiau manyti, kad ne vien nuo to. Dėl vieno esu tikras: miškas, mano bičiulis, ateina pas mane lygiai taip, kaip aš pas jį. Abipusė ta mūsų bičiulystė.

O studebakeris riogso nejudėdamas, ratus žemėn įleidęs. Kartais sapnuoju, kad užvedu jį ir važiuoju. Kur? Dievaž, nežinau. Nėra man kur važiuoti.

Priėjau prie sunkvežimio, atidariau girgždančias kabinos dureles keleivio pusėje. Čia buvo tuščia, bet prieš akis iškilo tai, ką buvau priverstas pamatyti labai seniai ir ką nešiosiuosi savy ligi pabaigos. Tai atsitiko, kai mane prie bunkerio sučiupo, o majoras Sokolovas, pataikūniškai išsiviepus, paklausė:

– Liūte, – pavadino mane slapyvardžiu, bet, aišku, kalbėjo rusiškai, – ar nori pamatyti, kas tave išdavė?

– Noriu, – atsakiau.

Jis priėjo prie mašinos ir atidarė dureles.

Tai buvo vinis stačiai į širdį.

Bet aš užbėgu įvykiams už akių, mintys maišosi, viena per kitą lekia arba išvis pranyksta, ir tik girdžiu ramų savo seno *prietelio* Juozo Laurušo balsą: „Gražiausios moterys – vengrės.“ Še tai tau, kad nori! Vengrės. Ne čekės ir ne lietuvaitės. Nes kai tu, karo belaisvis, tupi už spygliuotos vielos Budapešto pašonėje, o stovykla ant Dunojaus kranto įrengta

taip, kad išilgai vielų tvoros driekiasi šaligatvis, kuriuo jaunos moterys ir merginos tarsi ožkelės šen bei ten tapena, tai aišku kaip dieną, kad tau, išsiilgusiam moteriškos šilumos, nér pasaulyje už vengres gražesnių.

Tiksliai tą patį Juozas Laurušas kalbėjo apie čekes, kai pirmą kartą buvom įgrūsti į lagerį Brno. Priešais spygliuotą tvorą buvo ne vien šaligatvis, bet ir trijų aukštų gyvenamasis namas. Vakaris vienam lange mandra panelytė tyčiomis mums savo gražumus rodydavo. Sykais man regėjos, kad mudu su ja akimis susitinkam ir apie tą patį galvojam. Ir Juozui Laurušui tas pats rodės. Jam bežiūrint į tą langą, kuriame įžūli čekė ilgus plaukus šukuodavosi ar net išsirengdavo, jo burna prasižiodavo, viršutinė lūpa imdavo tirtėti, o iš po jos geidulingai ir plėšriai geležinis dantis žvilgėdavo. Tomis akimirkomis Juozas supanašėdavo su neregėtu žmogiažvėriu, kurį per klaidą ne į žvėrinčių, o į karo belaisvių stovyklą patupdė.

Už spygliuotos tvoros atsidūrėm kaip vermachto kariai, nors né dienos jų gretose nekovojom, tik saugojom aerodromus Čekoslovakijoje. Apkvailino mus vokiečiai. Kai buvome jų okupuoti, iki dabar prisimenu, 1944 metų vasario 16-ąją, Nepriklausomybės dieną, mano dievaitis generolas Povilas Plechavičius per radiją kalbėjo. Tvirtu ir įtaigiu balsu kvietė jaunimą stoti į Lietuvos vietinę rinktinę. Esą yra savitarpio supratimas su vokiečių valdžia, esą lietuviai kovos tik su sovietų ir lenkų partizanais, terorizuojančiais taikius gyventojus, o paskiau stos ginti savo krašto nuo Raudonosios armijos. Vokiečiai, tikino generolas, visiškai nesikiš į mūsų junginių veiklą.

O čia buvo jau kita kalba! Anuomet mokiausi Kauno universiteto Mechanikos fakulteto pirmame kurse, tačiau nedvejodamas mečiau studijas ir stojau į mūsų kariuomenę. Anksčiau buvome verbuojami į SS batalionus, tačiau didžiuma lietuvių nenorėjo apie tai nė girdėti, o į vietinę rinktinę atėjo tūkstančiai savanorių. Vokiečius išgąsdino toks masinis judėjimas, ir 1944 metų gegužės 9 dieną jie įsakė lietuvių daliniams paklusti jų vadovybei. Mūsų vadai kategoriškai atsisakė. Tada hitlerininkai ėmėsi savanorių nuginklavimo ir vežimo į Vokietiją priverstiniais darbams. Visgi daugeliui pasisekė pasprukti, susislėpti miškuose, sodybose, pas gimines, kas kur įmanė.

Su draugu ir bendramoksliu Juozu Laurušu patraukėm Žemaitijon, kur buvo formuojami nauji Lietuvos gynėjų būriai, bet vėl įkliuom į spąstus. Ten irgi valdė vokiečiai. Davė mums pilkas eilinių kareivių uniformas – vilnonis frenčius su aliuminio guzikais, kepurė su snapeliu, batai su brezentinėmis blauzdinėmis, diržo sagtis su užrašu „Gott mit Uns“. Mes taip pat tikėjome, kad Dievas yra su mumis, taigi, ginti Lietuvą galima ir vilkint svetimą mundurą.

Taip tėvui ir pasakiau, kai dienai užsukau į Anykščius atsisveikinti su namiškiais. Siekdamas pabrėžti savo nepriklausymą nuo svetimos uniformos, pasiraitojau rankoves iki alkūnių, atsisagsčiau švarką (buvo kaitri liepos diena), o kepurę, perlenkęs pusiau, užsikišau už diržo.

Motina, išvydusi vokiečių kareivį vietoj studento, baugščiai delnu prisidengė burną, sesuo džiaugsmingai sušuko: „Jonai, ar tai tu?“, o tėvas, neslėpdamas pasidygėjimo, susiraukė.

– Kokie čia maskaradai? – paklausė jis.

– Kol kas – taip, – atsakiau sumišęs, – savo kraštą galima ginti ir svetimą mundurą dėvint.

– Aš tave mokytis išsiunčiau, – piktai tarė tėvas, – o tu kur įpuolei?

Pamaniau, kad žiebs man į žandikaulį. Kartą tėvas mane smarkiai prilupo už tai, kad, droždamas pieštukus, jo skustu-
vą atšipinau. Tas kartas buvo vienintelis gyvenime, bet buvo.

– Ar girdėjai per radiją generolą Plechavičių? – pasišiau-
šiau.

– Melagis tas tavo generolas!

– Čia ne jis primelavo, o jie... – puoliau ginti savo dievaitį,
bet tėvas mane pertarė.

– Kaip vadinasi žmogus, katras, melagiais patikėjęs, kitus
klaidina?

– Ne tau... – buvau bepradedąs, bet, susiturėjęs, kiek švel-
niau pasakiau. – Ne mudviem teisti generolą.

Susibarėm. Ligi šiolei gailiuosi dėl to ginčo. Perpykęs net
lauke nusprendžiau nakvoti, nepaisydamas mamytės mal-
davimų. Buvo giedra liepos naktis. Šilta ir žvaigždėta. Pasi-
ėmęs pagalvį, įsitaisiau ant suolo palei daržinę. Bet niekaip
negalėjau užmigti. Uniformos apykaklė graužė kaklą. Slėgė
neišpasakytas liūdesys, kurį net ryškios žvaigždės gilino. Kas
bus toliau? Kas mūsų visų laukia?

It šešėlis prisėlino sesutė Ūla.

– Jonai, ar miegi? – kuždomis paklausė.

– Miegu, – burbtelejau.

– Ir miegok, – tarė Ūla ir, lengvutė kaip debesėlis, nutūpė
ant suolo krašto. – Eglė apie tave klausinėjo.

- Kokia Eglė?
- Pats žinai.
- Ir ko ji nori?
- O pats nesumoji? Prašė, kad vos pasirodysi...
- Jai dar pienas ant lūpų neapdžiūvo, – pasakiau.
- Tai išeina, kad ir man pienas ant lūpų neapdžiūvo? Eglė, kaip ir aš, penkioliktus eina.
- Paaugs – tada ir šnekėsime.
- Koks tu storaskūris pasidarei.
- Ūla, aš tave labai myliu. Labos nakties.

Ji taip pat tyliai pasišalino, o aš dar ilgai apie Eglę galvoju – liesa, laibakojė mergikė su linų spalvos plaukais ir putliomis pabalusiomis lūpomis, sakytum, išties ant jų dar pienas nenudžiūvo.

Būčiau ir užmigęs su Egle, bet nelauktai orą sudrebino tolimas gaudesys: kažkur praskrido lėktuvai. Pakilau ir pamaciau tamsaus dangaus tolumoje žaibaruojančius gaisus. Sprogimų negirdėjau, bet buvo aišku, kad ten krenta bombos. Karas atėjo ir pas mus.

Rytą, paskubomis pavalgęs mamos bulvinių blynų, sukručiau su visais atsibučiuoti. Tėvas taikinamai apkabino mane ir ūmai pravirko. Nebuvau jo tokio matęs, ir pats nebevaržiau ašarų. Kūkčiojo mamytė, vaikiškai šnarpščiojo Ūla, o tėvas labiausiai įsiverkė, nors niekad nebuvo verkšna. Jį purtė sielon įsigavusi negera nuojauta, kad mudu nebepasimatysim.

2.

Regis, savo pasakojimą pradėjau iš tolo. Galbūt būtų buvę geriau pradėti nuo Ukrainos, tačiau ne visi mane supras, jei nepapasakosiu, kas vyko prieš tai. Taigi, Žemaitijoje iš mūsų savanoriškų „Tėvynės gynimo“ būrių taip pat išėjo didelis burbulas. Grasindami ginklu, vokiečiai mane ir daug tokių kaip aš prievarta išvežė į Čekoslovakiją saugoti karių aerodromų. Tik ten gavau *Mauser 98K* šautuvą kartu su rankšluosčiu ir muiline.

O po devynių mėnesių mes, lietuviai, vienoje gurguolėje su vokiečiais ir vengrais, buvome priversti palikti aerodromą ir išjudėti Prahos link, vildamiesi patekti į amerikiečių nelaisvę. Gegužės aštuntąją, brėkštant aušrai, pašalo, ir unteris Štelmacheris įsakė visiems apsivilkti milines, o kelionei gavome kaip niekad sotų davinį. Saulė patekėjo tokia didelė ir raudona, kad supratau tai kaip pranašišką ženklą.

– Mes išgelbėti, – džiaugėsi Juozas Laurušas. – Karas baigėsi.

Aš taip pat džiaugiausi, bet pasakiau:

– Dar niekas nesibaigė. Dabar sprendimas priklauso nuo sąjungininkų. Tai ir bus karas.

Buvome susodinti į kinkinius, ir, aidint užkimusių feldfelbių komandoms, vilkstinė per laukus pajudėjo plento link. Raudona saulė, pakilusi aukščiau, pabalo ir paskleidė šiltų spindulių – nulaižė nuo žolės šerkšną ir taip mus įšildė, kad nusimetėme milines. Vilkstinė judėjo stebėtinai sklandžiai, be blaškymosi, nors, atrodo, niekas nežinojo galutinio kelionės taško, net unteris Štelmacheris mums nieko aiškaus nepasakė. Tačiau visi buvom gerai nusiteikę, tarsi į šventę važiuotume. Kai perpildyti kinkiniai išriedėjo į plentą, vedantį Prahon, pralinks mėjo net arkliai, ėmę skambiai kaukšinti pasagomis asfaltą.

Išpūtę akis žvalgėmės aplinkui, ir aš tarsi pirmą kartą pamačiau, kokia išpuoselėta ta Čekoslovakija – lygutėliai, it nutapyti, žali laukai, besidriekiantys palei kelią. Buvo tas metas, kai žemė visais savo syvais penėjo žalumą. Gerdamas akimis gegužės bujojimą, vėl ir vėl galvojau apie namus, vildamasis greito sugrįžimo. Visi ligi vieno apie tai galvojome. Petras Jusas sunkiai dūsavo, kad karas nesibaigė mėnesiu anksčiau, mat dabar jau nespės pasisėti. Nerangus, ribotas kaimietis – jis buvo vyriausias iš mūsų, mažne trisdešimties, todėl gerbėme jį kaip tėvuką, ir taip pat buvom ne prieš tokio garbingo amžiaus sulaukti. Juozas ramino senį, kad ir rudenį galima apsėti, vis kažką kartojo apie žiemkenčius, o Petras Jusas spoksojo į šį kaip į girtą agronomą ir dar smarkiau dūsavo.

Už savęs išgirdome duslų dudenimą, tarsi iš ten griaustinis artėtų. Dudenimas vis stiprėjo – mus pasivijo kažkokia mechanizuota kolona, ir netrukus mašinos nustūmė mūsų vilkstinę į kelio pakraštį. Pirmiausiai, signalizuodami,

pravažiavo keli lengvieji, įkandin jų – šarvuočiai, šlaitašonės tanketės ir sunkvežimiai. Tai buvo ne kolona, o chaotiška technikos sangrūda, kuri netvarkingai veržėsi nežinia kur, palikdama dvokiantį išmetamųjų dujų debesį. Tarp mašinų, besistengdami visus aplenkti, blybė ir laviravo motociklai su lopšiais.

Buvome visiškai nukeipę nuo svaiginančio gegužės rytmečio, akino išsipūtusi per visą dangų saulė: nusišvilpt, kas ten mus mėgina aplenkti, amerikiečiai per kelias dienas suries bolševikus į ožio ragą. Nerimas apėmė tik tada, kai pro mus pralėkė motociklininkai su murzinomis baltomis vėliavomis, padarytomis iš suplėšytų paklodžių.

– Mongolai! – sunkiai iškvėpė Juozas Laurušas, tarsi netikėtai būtų persikėlęs į XIII amžių ir akis į akį susidūręs su orda, kuri, vedama karvedžio Burundajaus, patraukė į Lietuvą.

Taip, mus prisivijo rusai. Tik dabar aš pamačiau plokščius veidus išsišovusiais plačiais skruostikauliais, purvinai pilkas, lyg belaisvių, milines, juokingus vyturus ant blauzdų, primenančius storas moteriškas kojines. Tokie jie atėjo į Lietuvą 1940 metais...

Iki tol žvalūs feldfebeliai susigūžė, liovėsi įsakinėję, tapo tokiais pat pilkais eiliniai kaip mes; pro mašinų riaumojimą išgirdau, kaip išbalęs it kreida unteris Štelmacheris iškvėpė vienintelį žodį *kaputt!* ir nusiplėšė antpečius. Tą padarė taip vikriai, tarsi šie būtų tik lengvai prigulę ant pečių. Įkandin jo, tarsi pagal komandą, visi vokiečiai paskubomis ėmė plėsti nuo savęs antpečius ir skiriamuosius ženklus, mesti po vežimų ratais pistoletus ir žiūronus. Tik vengrai kėlė rankas

aukštyn ir šaukė bobiškais balsais: „Rusas mūsų brolis!“ Vienas priedurnis net puolė brangų brolių glėbesčiuoti, bet taip gavo buože per žandikaulį, kad davėsi aukštiekninkas.

Mudu su Juozu taip pat mikliai parodėme pavyzdį saviškiams – nušokome nuo vežimo ir sumetėme šautuvus į pakelės griovį. O rusai jau kratė vežimuose mūsų kuprines, nuiminėjo laikrodžius nuo rankų, atiminėjo cigaretes, žiebtuvėlius ir viską, kas blizgėjo. Kai kuriuos čia pat nuavė, pastebėję gerus ilgaaulius. Mes, lietuviai, šiek tiek pramokę rusų kalbos gimnazijose, sutarėme jos nevertoti, nes mus galėjo palaikyti vlasovininkais ir sušaudyti vietoje. Jau žinojome, kad rusai buvo gavę tokį įsakymą dėl generolo Vlasovo karių, mat tuo metu jų nemenkai buvo sutelkta Čekoslovakijoje. Į nelaisvę jų neėmė. Neteko ilgai laukti, kol patys tuo įsitikinsime.

Prie manęs prisistatė vienas iš vyresniųjų, vilkintis netipine uniforma – ant kelnų užleistas žalias frenčius, tamsiai mėlynos spalvos galifė, kepurė mėlynu viršumi ir raudonu graižu. Liežuvio galiuku apsilaižęs šerpetotas lūpas, jis pistoleto vamzdžiu pakėlė mano smakrą:

– *Vlasovec?*

Tylomis žiūrėjau jam į veidą. Jo skaidriai žalios akys būtų net gražios, jei neatrodytų stiklinės. Mergiškai putnios, išraiškingai apkraštuotos lūpos buvo suskirdusios nuo kvailo įpročio laižytis vėjyje.

– Netylėk, šunie! – Jis atlaužė pistoleto gaiduką. – Su tavim kalba *směr-r-r-šas!**

* SMERŠ (rus. СМЕРШ iš *Смерть шпионам!*, liet. *Mirtis šnipams!*) – tiesiogiai pavaldus J. Stalinui NKVD kontržvalgybos padalinys, teroro įrankis, įkurtas 1943 m.

Sugalvojo, matai gi, žodį, kuris išties darė įspūdį. Skamba mažne kaip mirtis. Be to, tas žodis dar ir urzgė: *smēr-r-r-r-š!*
 – *Ich verstehe Sie nicht*, – vokiškai atsakiau, kad nesuprantu.

Nežinia, kuo čia viskas būtų pasibaigę, jei ne tas keistas netikėtumas. Pro mašinų ūžesį ir žmonių šūkavimus iš pradžių negirdėjome triukšmo lėktuvų, kurie pasirodė dangaus giedryneje – rusų bombonešiai skrido lėtai ir tingiai, tarsi milžiniški kraujo prisisiurbę uodai, o paskui nei iš šio, nei iš to iš jų vidurių ėmė kristi juodi, aštrianosiai daiktai. Akimirką pamaniau, kad jie saviškiams mėto kažkokį specialų krovinį, bet paskui išgirdau šaižų švilpimą – bombos krito stačiai ant mūsų. Rusų pilotai mėtė jas ant saviškių kolonos. Kilo panika, visi, kas kur buvo, puolė po vežimais, po automobiliais, į griovius, krito veidu ant žemės ir dangstėsi rankomis galvą, o sviediniai jau sproginėjo šalia, pakeldami oran žemes, asfalto gabalus ir sudarkytų žmonių kūnų liekanas.

Toje mėsmalėje ištirpo mano stiklaakis tardytojas, nepastebėjau, kur jis pranyko, nes ir pats nusiritau į pakelės griovį ir instinktyviai apglėbiau rankomis galvą.

Rusai keikdamiesi pliekė dangun raudonomis ir žalio-
 mis signalinėmis raketomis, esą kas čia daros, mes savi, *vašu mat!*, bet jų pilotams buvo nė motais – nuo didelės žmonių ir technikos sankaupos juos apėmė azartas, ir šie žėrė iš liukų skeveldrines ir padegamašias bombas, kurių neberekėjo tau-
 pyti: karas baigėsi. Nugalėtojų neteisė.

Apmiriau griovyje, o virš manęs šiurpiai žvendami zovada bėgo arkliai, lėkė į laukus su vežimais, už jų ritosi sužeis-
 tųjų dejonės ir klyksmai, dausosna skrido žuvusiųjų sielos,

skraidė nutrauktos rankos ir kažkieno kojos neseniai atimtuose auliniuose, į visas puses lakstė juodai raudonas kratinys, man net pasirodė, kad jame blykstelėjo žalia stiklinė akis. Geležinės skeveldros dusliai tėsėsi į žemę, daužėsi į automobilių kabinas, asfaltą ir užė virš galvų; kraujas mano gyslose sustingo, jis nebetekėjo, nebemaitino nervų, todėl vietoj baimės atsirado tikrumas, kad mirtis manęs čia neras – jei mirtis būtų šalia, tikrai ją pajusčiau. Ir tada kūjais gavau per ausis. Sviedinys sprogo visai čia pat, stojo kapų tylą, tarsi būčiau išlėkęs į kitą pasaulį, bet išlėčiau gyvas, nes ir ten stebėjaisi: kaip čia taip gali būti? Kodėl rusai daužo savus? Negi tik tam, kad sunaikintų dešimtis priešų, jie pasiuošę paaukoti dar daugiau gentainių?

Gimiau palaimintas apvaizdos. Atsidūręs akloje sprogi mo zonoje, neįmanomai siaurame įkypame plotelyje, kurį aplenkė metalo skeveldros, aš apkurtau ir apalpau, bet siela liko kūne. Kai bombonešiai nuskrido, o aš, užverstas žemėmis, atsistojau, pamačiau, kaip mirtimi persmelktoje migloje sužvilgo sidabro dėmelė. Geležinis Juozo Laurušo dantis. Šis kažką kalbėjo, sakė, bet aš nieko negirdėjau. Tik todėl, kad bičiulis kalbėjo lietuviškai, supratau iš lūpų mūsiškius esant gyvus, nors aplink viskas buvo nusėta lavonais. Pakelėje gulėjo sudarkytas unterio Štelmacherio kūnas, šalia jo – susirietęs vengras su iškreiptu žandikauliu, o „brolis“, kuris jam buože užtvojo, klūpojo ir vempė kruviną vandenį iš balos.

„Gal parūkom?“ – perskaičiau iš Juozo lūpų, ir jis ištiesė man pakelį vokiškų cigarečių, kurias dėl jų kainos vadina vome „keturiais pfenigais“, jis padavė, regis, tą patį pakelį,

kurį iš jo buvo atėmęs kažkuris rusų, bet tas, nabagas, taip ir nespėjo užsirūkyti. Lemtis.

Aš išsitraukiau cigaretę, Juozas spragtelėjo žiebtuvėliu, paslaugiai prinešė man ugnelę, įprastai pridengęs ją delnu. Buvo taip malonu žiūrėti į tą virpančią liepsną ir nieko kito nematyti. Giliai užsitraukiau ir man atgulė nuo ausų, bet verčiau tai būtų nutikę vėliau, mat vėl išgirdau bjaurias keikynes – išgyvenę rusai dar įnirtingiau siuto. Aplink dejavo ir rėkte rėkė sužeistieji, degė automobiliai, amunicija, aukštininki riogsojo motociklai, tvyrojo degėsių, benzino ir kraujo tvaikas, o šitie vis dar mojavo kumščiais, grasino, ieškojo, kuo dar pasipelnyti.

Še tau, kad nori! Iš kažkur atsirado tas viršininkas žaliu frenčiumi ir mėlynomis galifė (jo stiklinė akis sprogimų pekloje man tik pasivaideno), maniau, vėl prie manęs pristos, bet ne – priblokštas bombardavimo, jis liepė mums grįžti plentu į Brno. Ten įrengta karo belaisvių stovykla, pasakė jis, nervingai braukdamas liežuviumi suskirdusias lūpas, eikit, sako, nesidairydami, kol jūsų čia nenudėjo.

Pasičiupe ištuštėjusias kuprines, mes, dešimt lietuvių, pėsčiomis leidomės atgal. Be arklių traukiamo transporto, bet ir be vokiečių varovų. Vyresniuoju išsirinkome Petrą Jusą, nes jis tarp mūsų ir buvo vyriausias, jau minėjau, kad buvo bebaigiąs trečią dešimtį, o mes – naivūs, paslaugūs jaunikaičiai, tikintys, kad senatvė – išmintis. Šiaip ar taip, bet Petras Jusas bent jau visada buvo šalto, blaivaus proto. Nors sutikęs būti vyresniuoju, užuot mums ką nors paaiškines, staiga pats paklausė:

– Kas čia buvo?

– Kur? – nesupratom, ką anas turi galvoje.

– Nugį ten, – sako Petras Jusas. – Kodėl jie saviškius bombomis ištaškė? Ar čia tokia karinė gudrybė, ar supainiojo kažką?

– Gudrybė, gudrybė, – juokiasi, o gal nervingai nusižiovauja Juozas. – Kuo daugiau užmuš, tuo daugiau jiems liks.

– Ko? – nesumoja Petras.

– Visko, – sako Juozas. – Šlovės, moterų, pinigų, žemės... Paprasta aritmetika. Būtų jų valia, visus išžudytų ir viską sau susigrobtų.

Lėtabūdis Petras mėgina suvirškinti šitą „aritmetiką“, ir galop jam nušvinta: mažiau žmonių – daugiau žemės visiems. Nori – sėk, nori – gyvulius ganyk.

– O jeigu eitume ne į Brno, o į Kauną? – balsu svarsto Juozas.

Išsižioję žiūrime į jį, tikėdamiesi išgirsti konkretų planą, kaip pergudrauti likimą. Kai atsikratėme feldfebelių prievaizdos, šita mintis visiems nedavė ramybės. Siela reikalavo stebuklo: namo, namo!!!

Tikrovėn mus sugražino lėtasis Petras Jusas. Vargiai burnon telpančiu liežuviu, ėmė mums aiškinti, kad be civilinių drabužių ir tinkamų dokumentų nepasieksime net Lenkijos sienos, o jei vėl pateksime į *smerszo* nagus, pūdiniu nugulsime svetimoje žemelėje. Žodį „pūdinys“ Petras ištarė pasiskondamas, bet jo, žemdirbio, nuoširdūs jausmai niekam nepadarė įspūdžio.

– O nelaisvė nėra mums labai baisi, – dėstė jis toliau. – Patys sakėt, kad po dienos kitos ateis amerikiečiai ir paleis visus lietuvius namo.